

0870 6082 608

Tratniadaeth Gyhoeddus: I gael y wybodaeth ddiweddaraf am y Gwasanaethau Trafnidiaeth Gyhoeddus Leded Cymru ffronwch: **Public Transport:** For up-to-date information, phone the All Wales Public Information Helpline:

highway to avoid trespassing.

taken to enter and leave these areas via a right of way or a Some of the footpaths lead on to extensive areas of Open Access Land one of Carmarthenshire's Tourist Information centres. Brynaman, Carmarthenshire. Tel: 01269 823400. You can also contact leaflet series are available from Brynaman Community Centre, out for the accompanying interpretation panels in each area. The full This is one of a series of walks in the Amman and Loughor Valleys. Look

want to know more

Mae'r datih hon yn un o gyfres o deithiau yn Nffyrnnoedd Aman a Lluochwr. Edrychwch allan am y byddadau dehongli cysylltiedig ymhob ardal hefyd. Mae'r gyfres llawn o ddiemni ar gael oddiwrth Canolfan Cymunedol Brynaman, Brynaman, Sir Gaerfyrddin. Ffôn: 01269 823400. Gallwch hefyd gysylltu ag un o Ganolfannau Croeso Sir Gaerfyrddin. Mae rhai o'r llwybrau yn croesi ardaloedd helaeth o Dir Mynediad Agored y mae gan y cyhoedd hawl i'w darwyo ar droed. Dylech gymryd gofal wrth yrraedd ac wrth adael yr ardaloedd hyn, a hynny ar hyd hawl tramwy neu briffordd er mwyn sicrhau nad ydych yn tresasu.

elisiau gwob rhagor?

Starling
Drudwen

The town of Ammanford began as a small collection of cottages and pubs known as Cross Inn at the southern tip of the town. Tyfodd Cross Inn yn raddol yn ystod y bedwaredd ganri ar bymtheg ac yn arbennig ar ol adeiladu'r ffyrdd tyrepd newydd dwy'r ardal yn 1817 a chyhyrhaeddad y rheilffordd o Lanelli yn 1840. Ar un adeg roedd y groesffordd yng nghanol y dref yn le pwysig fel man aros ar gyfer coetsis a theithwyr lle'r oedd pedair tafarn yn cyflenni eu hanghenion. Gyda datblygiad y pyliau glo caled a diwydiannau eraill yn Nffyrn Aman, gweddnewidwyd Cross Inn yn llwyr. Wedi derbyn cynnig i newid yr enw yn 1880, dewisodd grwp o bwysigion lleoli yr enw Rhydaman gan gyghwyn cyfnod newydd yn hanes y dref. Erbyn 1911, roedd mwy na 6,000 o bobl yn byw maes; roedd Rhydaman wedi datblygu yn dref ddiwydiannol ffyrnannus, gyda adeiladau masnachol cain yn sefyll o gwmpas yr hen groesffordd. Adlewyrchwyd cyffwr i'w diwydiannol a masnachol gan egnir' bwyld diwyllianol, crefyddol a gwleidyddol a geid yn y dref. I bob pwmpas Rhydaman oedd prif dres maes glo Sir Gaerfyrddin. Er mai atgof yn unig yw'r diwydiant glo i'r rhan fwyaf o bobl leoli bellach pery Rhydaman i fod yr anhedda bwysicaf yn yr ardal.

With the development of anthracite collieries and other industries in the Amman Valley, Cross Inn changed out of all recognition. After a proposal to change the name in 1880, a group of local dignitaries unanimously chose Ammanford, beginning a new chapter in the town's history. By 1911, over 6,000 people lived here; Ammanford was a thriving industrial settlement and fine new commercial buildings were built around the old crossroads. The buzz of industry and commerce was matched by the energy of the cultural, religious and political life of the town, which was in all respects the capital of the Carmarthenshire coalfield. Ammanford is still the most important settlement in the area, although the coal industry is now only a memory for most local people.

Ammanford

Rhydaman ammanford

Cychwynnodd Rhydaman fel casgliad bychan o ffyrnnoedd a thafarnau yng nghwr deheuol plwyf Llandybïe a elwid yn Cross Inn. Tyfodd Cross Inn yn raddol yn ystod y bedwaredd ganri ar bymtheg ac yn arbennig ar ol adeiladu'r ffyrdd tyrepd newydd dwy'r ardal yn 1817 a chyhyrhaeddad y rheilffordd o Lanelli yn 1840. Ar un adeg roedd y groesffordd yng nghanol y dref yn le pwysig fel man aros ar gyfer coetsis a theithwyr lle'r oedd pedair tafarn yn cyflenni eu hanghenion. Gyda datblygiad y pyliau glo caled a diwydiannau eraill yn Nffyrn Aman, gweddnewidwyd Cross Inn yn llwyr. Wedi derbyn cynnig i newid yr enw yn 1880, dewisodd grwp o bwysigion lleoli yr enw Rhydaman gan gyghwyn cyfnod newydd yn hanes y dref. Erbyn 1911, roedd mwy na 6,000 o bobl yn byw maes; roedd Rhydaman wedi datblygu yn dref ddiwydiannol ffyrnannus, gyda adeiladau masnachol cain yn sefyll o gwmpas yr hen groesffordd. Adlewyrchwyd cyffwr i'w diwydiannol a masnachol gan egnir' bwyld diwyllianol, crefyddol a gwleidyddol a geid yn y dref. I bob pwmpas Rhydaman oedd prif dres maes glo Sir Gaerfyrddin. Er mai atgof yn unig yw'r diwydiant glo i'r rhan fwyaf o bobl leoli bellach pery Rhydaman i fod yr anhedda bwysicaf yn yr ardal.

y llwybrau cerdded

A fyddwch chi gystal â nodi bod rhai o'r teithiau yn mynd ar hyd darnau o ffyrdd lle nad oes pafin, a lle mae'r traffig yn teithio'n gyflym. Bydd angen cadw llygad barcud ar blant.

Mae'r map hwn yn amlygu safleoedd treftadaeth, ond nid oes llwybrau wedi eu hargymell er mwyn eu cysylltu â'i gilydd gan fod yr holl lefydd yn y dref ac mae'n bosibl y byddai'n well gan bobl ddewis eu llwybrau eu hunain i ba safleoedd bynnag sydd fwyaf diddorol iddynt.

Mae strydoedd a ffyrdd yn cysylltu'r holl safleoedd, felly nid oes angen offer na dillad cerdded arbennig i fynd iddynt.

2

y rheolau cefn gwlad

Mwynhewch gefn gwlad a pharchwch ei fywyd a'i waith.

Byddwch yn ddiogel – cynlluniwch o flaen llaw a dilynwch unrhyw arwyddion

Gadewch glwydi ac eiddo fel rydych chi'n eu cael nhw

Gofalwch eich bod chi'n gwarchod planhigion ac anifeiliaid, ac ewch â'ch sbwriel gartref

Cadwch eich ci dan reolaeth dynn

Byddwch yn ystyriol o bobl eraill

the walks

Please note. Some paths lead to sections of road with fast moving traffic and without pavements. Children will need close supervision.

The sites of heritage interest highlighted on the map have not been linked by recommended routes as they are all in the town and the walker may prefer to choose his or her own route to whichever sites are of most personal interest.

All the sites are linked by streets and roads, so no special walking gear is needed.

the countryside code

Enjoy the countryside and respect its life and work.

- Be safe, plan ahead and follow any signs
- Leave gates and property as you find them
- Protect plants and animals and take your litter home
- Keep dogs under close control
- Consider other people

Rhydaman ammanford

1. Mae Castell Tirydail yn cael ei guddio gan Cartref, neu Tirydail House fel yr arferid ei alw. Castell pridd neu fwnt oedd hwn ac er bod yr amddiffynfa bren wedi hen ddiflannu mae'r mwnt, sy'n 6 metr o uchder, i'w weld o hyd. Credir iddo gael ei adeiladu tua diwedd y 12fed ganrif i amddiffyn cwmwd Iscennen.

2. Mae llawer o'r adeiladau crand sy'n sefyll o gwmpas sgwâr y dref yn dyddio yn ôl i'r 1900au cynnar. Adeiladwyd nifer ohonynt gan Evan Evans, fferylllydd, dyn oedd yn gyfrifol i raddau helaeth am droi Rhydaman i mewn i ganolfan masnachol prysur.

3. Sonir am Parcyrhun House mewn cerdd a ysgrifennwyd gan Lewis Glyn Cothi, bardd o'r 15fed ganrif, i Hywel ab Henri o Barcyrhun a cheir canmoliaeth o goedwig hela Parcyrhun gan George Owen, Henllys yn yr 16eg ganrif ar bymtheg. Erbyn 1962 roedd y plasty wedi mynd â'i ben iddo ac adeiladwyd tai newydd ar y safle ond mae enw'r stryd yn cadw'r atgof amdano.

4. Arferai'r man lle mae afonydd Lash, Marlais a Llhwchwr yn cwrdd fod yn le prysur tu hwnt. Mae cofnod o felin flawd, melin wlân a melin lif yn Aberlash ac roedd rheilffordd fwynau yn rhedeg drwy'r ardal i wasanaethu'r pyllau yng Ngors-las. Yn 1889 sefydlwyd gwaith tunplat a gwaith nwy Aberlash a chwe blynedd yn ddiweddarach agorwyd Pwll Glo Tirydail. Erbyn 1950au dim ond y gwaith nwy oedd ar ôl ac erbyn hyn mae hwnnw wedi cael ei ddisodli gan dai newydd ac unedau ar gyfer diwydiannau ysgafn.

5. Dechreuwyd yr Hope Academy yn 1880 gan y bardd Watcyn Wyn. Erbyn 1888 roedd yr academi wedi symud i Gwynfryn House ac yn cael ei alw yn Goleg Gwynfryn. Roedd gan nifer o feirdd adnabyddus yr oes megis Gwili, Nantlais, Gwydderig, Amanwy a TE Nicholas, gysylltiadau â Gwynfryn. Dirywiodd y niferoedd ar ddechrau'r Rhyfel Byd Cyntaf a chaeodd y coleg yn 1915.

6. Adeiladwyd Eglwys yr Holl Saint yn 1915 pan wahanwyd Rhydaman a phlwyf Llandybie. Ychwanegwyd tŵr y cloc yn ddiweddarach.

7. Cynhaliwyd Eisteddfod Genedlaethol Cymru yn Rhydaman yn 1922 a 1970. Cerrig o chwarel Cilrychen yn Llandybie a ddefnyddiwyd ar gyfer Cylch yr Orsedd a godwyd ger yr eglwys. Defnyddid y Cylch ar gyfer seremonïau Gorsedd y Beirdd.

8. Agorwyd Parc Rhydaman yn swyddogol ym mis Mai 1936. Rhoddwyd y Gatiâu Coffa ar Heol Iscennen yn 1936 gan y Llang Brydeinig er cof am y rhai a laddwyd yn y Rhyfel Byd Cyntaf.

9. Man cychwyn Capel yr Annibynwyr Gellimanwydd, neu'r Deml Gristnogol, oedd Argoed Fawr, Betws. Adeiladwyd y capel cyntaf yma yn 1782. Mae nifer o bobl enwog wedi'u claddu yma gan gynnwys James Griffiths (1890 -1975), yr Ysgrifennydd Gwladol cyntaf dros Gymru, ei frawd y bardd Amanwy (David Rees Griffiths, 1882-1953) a Watcyn Wyn (1844-1905), a sefydlodd Goleg Gwynfryn.

10. Melin flawd o ddechrau'r 19eg ganrif oedd Melin Pontaman. Adeiladwyd Clos y Felin neu "Mill Close" dros bwl y felin. Mae Tŷ Pontaman yn un o nifer o dai bonedd o'r 19eg ganrif oedd yn gysylltiedig â'r gwaith cemeg a'r pyllau glo yn y Betws.

1. Tirydail Castle is hidden away behind Cartref, formerly Tirydail House. It was an earthwork castle or motte. Although the timber fortification has long gone, the motte still stands 6 metres high. It is thought that it was built in the later 12th century to defend the commote of Iscennen.

2. Many of the fine buildings and the arcade around the town square were built in the early 1900s by Evan Evans, a chemist who played a major role in turning Ammanford into a busy commercial centre.

3. Parcyrhun House was mentioned by the 15th century poet Lewis Glyn Cothi in an ode to Hywel ab Henri of Parcyrhun. George Owen of Henllys praised the Parcyrhun hunting forest in the 16th century. By 1962, the mansion was derelict and new housing replaced it but the street name preserves its memory.

4. The point where the rivers Lash, Marlais and Loughor meet was once a hive of industry. A flour mill, woollen mill, and saw mill are recorded at Aberlash. A mineral railway ran through the area to serve the mines at Gorslas. In 1889 the Aberlash tinsplate works and the gasworks were established and six years later Tirydail Colliery. By the 1950s only the gasworks remained and now housing and light industrial units are found in the area.

5. In 1880, the poet Watcyn Wyn started the Hope Academy, which moved to Gwynfryn House in 1888, becoming known as Gwynfryn College. Prominent poets of the time, such as Gwili, Nantlais, Gwydderig, Amanwy and TE Nicholas, all had connections to Gwynfryn. The outbreak of the First World War saw a dramatic decline in numbers and the college closed in 1915.

6. All Saints Church was built by 1915 when Ammanford became separated from the parish of Llandybie. The clock tower was added later.

7. The National Eisteddfod of Wales was held in Ammanford in 1922 and 1970. The Gorsedd circle, used in the ceremony of the society of bards or Gorsedd, was erected near the church, the stones coming from Cilrychen quarry in Llandybie.

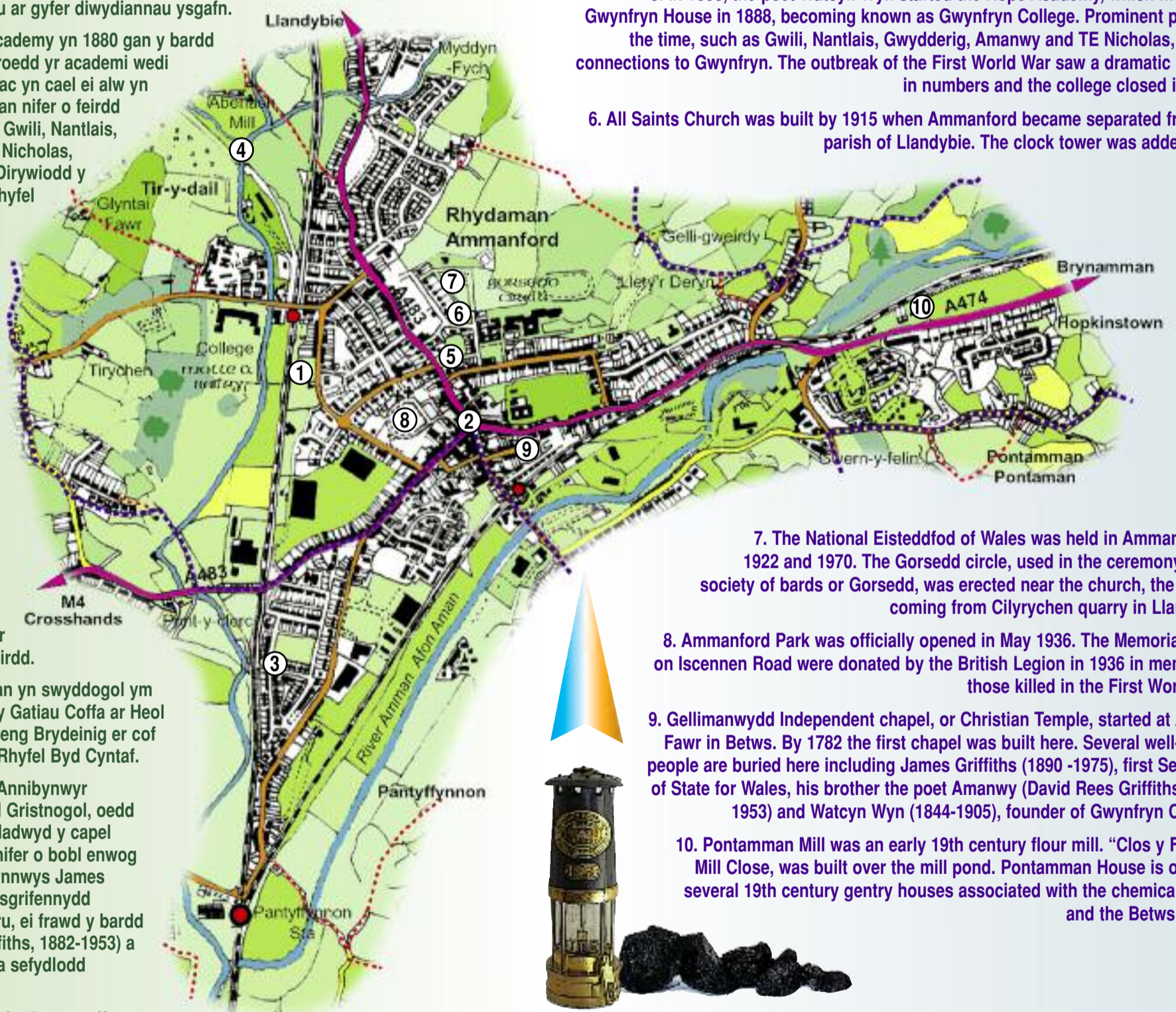
8. Ammanford Park was officially opened in May 1936. The Memorial gates on Iscennen Road were donated by the British Legion in 1936 in memory of those killed in the First World War.

9. Gellimanwydd Independent chapel, or Christian Temple, started at Argoed Fawr in Betws. By 1782 the first chapel was built here. Several well-known people are buried here including James Griffiths (1890 -1975), first Secretary of State for Wales, his brother the poet Amanwy (David Rees Griffiths, 1882-1953) and Watcyn Wyn (1844-1905), founder of Gwynfryn College.

10. Pontamman Mill was an early 19th century flour mill. "Clos y Felin" or Mill Close, was built over the mill pond. Pontamman House is one of a several 19th century gentry houses associated with the chemical works and the Betws mines.

Bwncath Buzzard

1 Milltir / Mile
1 Cilomedr / Kilometre

Llawybrau a Argymhellir Recommended Route
Hawliau Tramwy Eraill Other Rights of Way
Llawybrau Aman a Llhwchwr Amman and Loughor Trail

